

**IBN SINO ASARLARIDA DORIVOR O‘SIMLIKLAR VA ULARNING SHIFO
BAXSH XUSUSIYATLARINING YORITILISHI****Bakiyev Shavkat Sherzodovich***Stomatologiya ishi fakulteti talabasi
Samarqand davlat tibbiyot universiteti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk qomusiy olim Abu Ali ibn Sinoning tibbiyotga oid asarlarida dorivor o‘simliklar va ularning shifobaxsh xususiyatlari haqidagi qarashlari yoritilgan. Ibn Sinoning mashhur “Al-Qonun fi-t-tibb” (“Tib qonunlari”) asarida turli o‘simliklarning dorivor xususiyatlari, ulardan foydalanish usullari va inson organizmiga ta’siri haqida muhim ma’lumotlar keltirilgan. Maqolada allomaning dorivor o‘simliklarni tasniflash, ularning xususiyatlarini kuzatish, dori sifatida qo‘llash va me’yorni hisobga olishga oid fikrlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Ibn Sino merosining farmakologiya va dorivor o‘simliklarni o‘rganish tarixidagi ahamiyati hamda uning ayrim qarashlarining zamonaviy fitoterapiya bilan bog‘liq jihatlari ko‘rsatib berilgan. Dorivor o‘simliklardan foydalanishda ilmiy yondashuv, xavfsizlik va mutaxassis tavsiyasining ahamiyati ham alohida ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: *Ibn Sino, dorivor o‘simliklar, “Tib qonunlari”, shifobaxsh xususiyat, farmakologiya, fitoterapiya, tabobat, dorivor moddalar, o‘simliklar, tibbiy meros.*

Kirish

Insoniyat tarixida o‘simliklardan shifobaxsh maqsadlarda foydalanish eng qadimgi davolash usullaridan biri hisoblanadi. Tabiatda mavjud bo‘lgan turli o‘simliklarning inson organizmiga ta’sirini kuzatish va ulardan kasalliklarni davolashda foydalanish tajribasi avloddan avlodga o‘tib kelgan. Tibbiyot fanining rivojlanishi bilan dorivor o‘simliklar haqidagi bilimlar ham tizimlashtirilib, ilmiy manbalarda o‘z aksini topa boshlagan.

Sharq tibbiyoti tarixida dorivor o‘simliklarni o‘rganish va ulardan tibbiyotda foydalanish masalasiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino o‘zining tibbiyotga oid asarlarida ko‘plab tabiiy dorivor vositalar, jumladan, o‘simliklardan foydalanish masalalariga katta e’tibor qaratgan.

Allomaning eng mashhur tibbiy asari “Al-Qonun fi-t-tibb” bo‘lib, u “Tib qonunlari” nomi bilan mashhur. Ushbu asarda inson organizmi, kasalliklar, ularni aniqlash va davolash bilan bir qatorda, ko‘plab dorivor moddalar haqida ham ma’lumotlar berilgan. O‘simliklarning xususiyatlari, ularning turli qismlaridan foydalanish, dorivor vosita sifatidagi imkoniyatlari haqida fikrlar bildirilgan.

Ibn Sinoning dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqishi uning tabiatni kuzatish va amaliy tajribaga tayanish tamoyili bilan bog'liq. U dorivor vositalarning inson organizmiga ta'sirini kuzatish, ularni me'yorida qo'llash va bemorning individual holatini hisobga olishga ahamiyat bergan.

Asosiy qism

Ibn Sino tibbiyot tarixida dorivor o'simliklar haqidagi bilimlarni tartibga solgan olimlardan biri sifatida alohida o'rin egallaydi. "Tib qonunlari" asarida turli o'simliklar, ularning xususiyatlari va tibbiyotda qo'llanilishi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bu ma'lumotlar o'sha davrda mavjud bo'lgan xalq tabobati tajribasi, avvalgi tabiblarning qarashlari hamda Ibn Sinoning kuzatuvlari bilan bog'liq bo'lgan.

Ibn Sino dorivor o'simliklarni shunchaki tabiiy mahsulot sifatida emas, balki ma'lum xususiyatlarga ega bo'lgan tibbiy vosita sifatida o'rganishga harakat qilgan. U o'simlikning qaysi qismi ishlatilishi, qanday holatda qo'llanilishi va uning organizmga ta'siri kabi masalalarga e'tibor bergan. O'simlikning ildizi, bargi, guli, mevasi, urug'i yoki po'stlog'idan turli maqsadlarda foydalanish mumkinligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Dorivor o'simliklar orasida yalpiz, zira, arpabodiyon, isiriq, aloe, zanjabil, na'matak va boshqa o'simliklarning tibbiy xususiyatlari tarixiy tabobatda keng o'rganilgan. Bunday o'simliklardan ayrimlari ovqat hazm qilish tizimi faoliyatini qo'llab-quvvatlash, shamollash alomatlarini yengillashtirish yoki umumiy holatni yaxshilash maqsadlarida an'anaviy tarzda ishlatilgan.

Yalpiz qadimiy tabobatda xushbo'y va dorivor o'simlik sifatida qadrlangan. Uning barglaridan turli damlamalar tayyorlash tajribasi mavjud bo'lgan. Yalpizning o'ziga xos hid va ta'mga ega bo'lishi, ovqat hazm qilish jarayonida qo'llanilishi haqida an'anaviy tibbiyotda ko'plab ma'lumotlar uchraydi. Hozirgi davrda ham yalpiz oziq-ovqat va ayrim yordamchi fitoterapevtik mahsulotlarda qo'llanadi.

Zanjabil ham Sharq tabobatida qadimdan foydalanib kelingan o'simliklardan biridir. Uning ildizpoyasidan turli ichimlik va preparatlar tayyorlangan. An'anaviy tibbiyotda zanjabil ovqat hazm qilish, shamollash va umumiy holatni qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq maqsadlarda ishlatilgan. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ham zanjabil tarkibidagi biologik faol birikmalar o'rganilmoqda.

Aloe o'simligi ham dorivor xususiyatlari bilan qadimdan mashhur bo'lgan. Uning barglari tarkibidagi moddalar an'anaviy tabobatda turli maqsadlarda ishlatilgan. Ayniqsa, aloe teri bilan bog'liq ayrim holatlarda xalq tabobatida qo'llanib kelgan. Biroq o'simlik asosidagi vositalarni qo'llashda ularning xavfsizligi va ilmiy asoslanganligi hisobga olinishi kerak.

Ibn Sino dorivor o'simliklarning xususiyatlarini o'rganishda me'yor masalasiga ham e'tibor bergan. Tabiiy mahsulotning foydali bo'lishi uning har qanday miqdorda xavfsiz ekanligini anglatmaydi. O'simlik tarkibidagi faol moddalar organizmga ta'sir

ko'rsatishi mumkin. Shu sababli dorivor vositalardan foydalanishda miqdor, qo'llash usuli va bemorning holatini hisobga olish muhim.

Bu jihat zamonaviy farmakologiya uchun ham dolzarbdir. Hozirgi tibbiyotda o'simliklardan olinadigan biologik faol moddalar maxsus tadqiqotlar asosida o'rganiladi. Ularning foydasi, ehtimoliy nojo'ya ta'sirlari, boshqa dori vositalari bilan o'zaro ta'siri va qo'llash xavfsizligi baholanadi.

Ibn Sinoning dorivor o'simliklarga oid qarashlarida kuzatish muhim o'rin tutadi. U tabiiy vositalarning organizmga ta'sirini amaliy tajriba asosida o'rganishga intilgan. Bu yondashuv o'sha davr uchun muhim ilmiy metodlardan biri bo'lgan. U dori vositalarining ta'sirini kuzatish orqali tibbiy bilimlarni boyitishga harakat qilgan.

Ibn Sino dorivor o'simliklardan foydalanishni umumiy davolash jarayonining bir qismi sifatida ko'rgan. Bunda bemorning yoshi, kasallik turi, organizmining umumiy holati va boshqa omillarni hisobga olish zarurligi ko'zga tashlanadi. Bu esa uning tibbiyotda individual yondashuvga katta ahamiyat berganini ko'rsatadi.

"Tib qonunlari"da dorivor moddalarni tasniflashga bo'lgan intilish ham alohida e'tiborga loyiq. Ibn Sino dorilarni turli xususiyatlariga ko'ra tavsiflashga harakat qilgan. Ularning ta'siri, xususiyatlari va qo'llanilish holatlari haqida ma'lumotlar bergan. Bunday tizimlashtirish keyingi davrlarda farmakologik bilimlarning rivojlanishiga zamin yaratgan tarixiy jarayonlardan biri sifatida baholanadi.

Dorivor o'simliklardan foydalanishda o'simlikning sifati ham muhim hisoblangan. O'simlikni qayerdan olish, uning holati, saqlanishi va tayyorlanishi dorivor vositaning xususiyatlariga ta'sir qilishi mumkin. Zamonaviy fitoterapiyada ham o'simlik xomashyosining sifati, tarkibidagi faol moddalar miqdori va saqlash sharoitlari muhim hisoblanadi.

Ibn Sinoning dorivor o'simliklarga oid merosi nafaqat alohida o'simliklar haqidagi ma'lumotlardan iborat, balki inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni anglashga ham yordam beradi. Tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish, o'simliklarni asrash va ularning tibbiy xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish bugungi kun uchun ham muhim masalalardandir.

Zamonaviy farmakologiyada ko'plab dori vositalarining faol moddalarini o'rganishda tabiiy manbalarga murojaat qilinadi. Ayrim o'simliklar tarkibidagi biologik faol moddalar ilmiy laboratoriyalarda tadqiq qilinib, ularning farmakologik xususiyatlari aniqlanadi. Shu jihatdan tarixiy tabobatda o'simliklardan foydalanish tajribasi zamonaviy ilmiy izlanishlar uchun qiziqarli tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Shu bilan birga, Ibn Sino asarlarida keltirilgan barcha o'simlik yoki davolash usullarini bugungi kunda to'g'ridan-to'g'ri tibbiy tavsiya sifatida qabul qilish to'g'ri emas. Zamonaviy tibbiyot klinik tadqiqotlar, laboratoriya tahlillari va dalillarga

asoslangan tibbiyot tamoyillariga tayanadi. Shuning uchun tarixiy manbalardagi ma'lumotlar zamonaviy ilmiy usullar yordamida qayta o'rganilishi lozim.

Ayniqsa, ayrim dorivor o'simliklar dori vositalari bilan o'zaro ta'sir qilishi yoki ayrim insonlarda nojo'ya ta'sirlar keltirib chiqarishi mumkin. Homilador ayollar, bolalar, keksalar yoki surunkali kasalliklarga ega bemorlar o'simlik asosidagi vositalardan foydalanishdan oldin mutaxassis bilan maslahatlashishi zarur.

Ibn Sinoning dorivor o'simliklar haqidagi qarashlari bugungi fitoterapiya va farmakognoziya tarixini o'rganishda katta ahamiyatga ega. Uning asarlarida o'simliklarning dorivor xususiyatlarini tavsiflash, ularni turli kasalliklarda qo'llash va tabiiy vositalarning organizmga ta'sirini kuzatish kabi jihatlar mavjud.

Ibn Sino merosining yana bir muhim jihati shundaki, u dorivor o'simliklar haqidagi bilimlarni tibbiyotning umumiy tizimi bilan bog'lagan. U sog'lom turmush tarzi, ovqatlanish, jismoniy faollik, gigiyena va davolash usullarini bir-biridan ajratmagan. Inson salomatligini saqlashda barcha omillarning o'zaro ta'siriga e'tibor qaratgan.

Dorivor o'simliklardan foydalanish bugungi kunda ham xalq tabobati va ayrim ilmiy yo'nalishlarda davom etmoqda. Biroq zamonaviy sharoitda ularni qo'llashda ilmiy dalillar, xavfsizlik va tibbiy nazoratga amal qilish muhim. Tabiiy mahsulot har doim ham mutlaqo zararsiz degan tushuncha noto'g'ri bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, Ibn Sinoning dorivor o'simliklar haqidagi merosi tibbiyot, farmakologiya va tabiatshunoslik tarixining muhim qismidir. Uning o'simliklarni o'rganish, ularning xususiyatlarini tavsiflash va amaliy tibbiyotda foydalanishga oid qarashlari Sharq tibbiyotining rivojlanishida katta ahamiyat kasb etgan.

Xulosa

Abu Ali ibn Sinoning dorivor o'simliklarga oid qarashlari uning tibbiy merosining muhim qismini tashkil etadi. Ayniqsa, "Tib qonunlari" asarida ko'plab tabiiy dorivor vositalar va ularning xususiyatlari haqida ma'lumotlarning berilishi o'sha davr tibbiyotining rivojlanganligini ko'rsatadi.

Ibn Sino dorivor o'simliklarni o'rganishda ularning xususiyatlari, qo'llanish usullari, organizmga ta'siri va me'yoriga e'tibor bergan. U o'simliklardan foydalanishni bemorning individual holati va kasallik xususiyatlari bilan bog'lashga harakat qilgan. Bu jihatlar uning tibbiyotga tizimli va kuzatuvga asoslangan yondashganini ko'rsatadi.

Allomaning dorivor o'simliklarga oid merosi farmakologiya va farmakognoziya tarixida muhim o'rin tutadi. Uning asarlarida o'simliklarning dorivor xususiyatlari haqida to'plangan ma'lumotlar keyingi avlodlar uchun ilmiy va tarixiy manba bo'lib xizmat qilgan.

Bugungi kunda dorivor o'simliklardan foydalanish masalasida ilmiy yondashuv alohida ahamiyatga ega. O'simlik tarkibidagi faol moddalarni o'rganish, ularning

foydasi va xavfsizligini ilmiy tadqiqotlar orqali aniqlash zarur. Ayniqsa, dorivor o'simliklarni mustaqil ravishda nazoratsiz qo'llash o'rniga malakali mutaxassis tavsiyasiga amal qilish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, Ibn Sinoning dorivor o'simliklar haqidagi ilmiy merosi Sharq tibbiyotining bebaho boyligi hisoblanadi. Uning tabiatdan shifobaxsh maqsadlarda oqilona foydalanish, dorivor vositalarni kuzatish va ularni tizimlashtirishga qaratilgan faoliyati tibbiyot tarixida muhim iz qoldirgan. Ushbu merosni zamonaviy ilm-fan yutuqlari asosida o'rganish dorivor o'simliklarning tarixiy va ilmiy ahamiyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.
2. Ibn Sina. The Canon of Medicine (Al-Qanun fi al-Tibb). – Ingliz tilidagi nashr.
3. Browne E. G. Arabian Medicine: Its Influence on the Middle Ages. – Cambridge University Press.
4. Ullmann M. Islamic Medicine. – Edinburgh University Press.
5. Elgood C. A Medical History of Persia and the Eastern Caliphate. – Cambridge University Press.
6. Evans W. C. Trease and Evans' Pharmacognosy. – Elsevier.
7. World Health Organization. WHO Monographs on Selected Medicinal Plants. – Geneva: World Health Organization.